

KS. WALDEMAR W. ŻUREK* – LUBLIN

INWENTARZ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W KIWATYCZACH Z 1853 ROKU

Miejscowość kresowa Kwatycze, dawne dobra w powiecie prużańskim, oddalona jest o 35 kilometrów od Prużan. Należała do Mierzejewskiego, od którego przeszła po kądzieli w ręce Laskowskich. Katolicki kościół parafialny pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, drewniany, zbudowany został w 1610 roku. Jego fundatorami byli Mikołaj i Zofia Pac¹. W czasach I Rzeczypospolitej parafia kwatycza należała do diecezji łuckiej, w dekanacie Szereszów, w województwie brzeskoliteńskim, w archidiakonacie Brześć Litewski. Podobnie jak 14 innych parafii tego archidiakonatu (na 125 ogółem), Kwatycze posiadały patronat możnowładców². W latach 1699-1850 istniał tu klasztor karmelitów trzewickich. Po drugim i trzecim rozbiórce Polski (1793-1795) terytorium diecezji łuckiej znalazło się we wszystkich trzech zaborach. Tak rozparcelowana diecezja przeszła

* Ks. Waldemar W. Żurek - dr hab. historii Kościoła, dyrektor Ośrodka Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL.

¹ Pac Mikołaj (zm. 1595), herbu Gozdawa, syn Dominika, kasztelan smoleńskiego i posła na sejm. Ożeniony z Zofią, córką Sapiehy Bohdana na Boćkach herbu Lis (zm. 1593), wojewody brzeskiego, wdową po Janie Hercyku (herbu Lubicz), starosty wiesiołowskiego. Zofia pochodziła z rodziny prawosławnej, po zmianie wyznania na rzymskokatolickie przyjęła imię Agata. Zmarła po 1628 roku. Por. *Herbarz Szlachty Polskiej*, opr. S. Uruski, t. 13, Warszawa 1916, s. 158; H. Lulewicz, *Sapieha Bohdan*, PSB, t. 34, s. 594-596; J. Wiśniewski, *Pac Dominik h. Gozdawa*, PSB, t. 24, s. 695.

² Patronat – prawa nadawane przez Kościół w stosunku do beneficjum i kościoła. Do najważniejszych należało prawo prezenty biskupowi kandydata na objęcie beneficjum kościelnego. Patronem mogła być osoba duchowna, świecka, a nawet niekatolik. Patronat mógł być mieszany: duchowny, świecki lub osoby innego wyznania. Beneficja kościelne i kościoły parafialne nadawane były ich fundatorom przez biskupów. Właściciele miejscowości kościelnych jako spadkobiercy tych fundatorów byli patronami kościołów parafialnych posiadających beneficja. Kościoły w Rzeczypospolitej posiadały patronaty: szlachecki, duchowny, królewski, książęcy, mieszczański, Uniwersytetu Jagiellońskiego i cesarski (na Śląsku). S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1996, s. 78-79, 386; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVII wieku*, Lublin 1983, s. 281, 286.

najcięższy kryzys w zaborze rosyjskim, łącznie z czasowym zniesieniem biskupstwa – od 27 IX 1795 do 8 V 1798 roku. Po jego przywróceniu ukazem cara Pawła I delegat apostolski Wawrzyniec Litta, dekretem *De apostolica potestatis plenitudine* z 8 VIII 1798, wyznaczył nowe granice biskupstwa. Na skutek tych zmian z diecezji łuckiej przeszło do biskupstwa wileńskiego około 30 parafii z trzech dekanatów: Brześć Litewski, Prużana i Kobryń. Od tego czasu parafia Kiwatyce należała do dekanatu prużańskiego w diecezji wileńskiej. Na terenie parafii funkcjonowały kaplice w Sieliszczu, Wieżkach i Równem. Według uposażenia władz państwowych parafia została zaklasyfikowana do V klasy³. W 1798 roku od uderzenia pioruna spalił się kościół parafialny. Na jego miejsce został przeniesiony kościół z Olizarowszczyzny w 1845 roku. W 1866 roku parafia została skasowana, a świątynia do 1890 roku służyła jako cerkiew prawosławna. W czasie I wojny światowej kościół spłonął. W 1917 roku nastąpiło odrodzenie parafii, a parafianie odbudowali drewnianą świątynię. Na mocy bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 roku została ustanowiona diecezja pińska. W jej skład weszła część diecezji mińskiej, która znalazła się w granicach państwa polskiego po traktacie ryskim (18 III 1921) oraz 6 dekanatów z diecezji wileńskiej: bielski, brzeski, drohiczyński, kobryński, brański i prużański. Odtąd parafia Kiwatyce należała do diecezji pińskiej. W 1942 roku kościół został zabrany przez komunistów. Do dziś zachowała się dzwonnica i stary cmentarz katolicki. Obecnie miejscowość znajduje się w granicach na Białorusi, w obwodzie brzeskim, i nosi nazwę Czyżewszczyzna (Czerewszczyzna)⁴.

³ Ukazem carskim z 1 I 1843 roku wszystkie biskupstwa w cesarstwie rosyjskim zostały podzielone na trzy klasy, od których uzależniono wysokość uposażenia biskupa ordynariusza, konsystorza i członków kapituły. Uposażenie niższego duchowieństwa diecezjalnego regulował ukaz z 15 XII 1843 roku, na mocy którego duchowieństwu wyznaczono pensję ze skarbu, w zamian za zabrany majątek. Ten ukaz podzielił parafie na pięć klas, stosownie do zajmowanego obszaru i liczby wiernych i w każdej klasie wyznaczył proboszczowi pensję etatową w wysokości: 600, 500, 400, 275 lub 235 rubli rocznie. Dodatkowo każdemu pozostawiono niewielki areal gruntów rolnych i łąk. Tam gdzie grunt nie został nadany, lub nadano go w mniejszej ilości, wypłacano ze skarbu specjalny zasiłek. Fundusze zostały utworzone w pierwszej połowie XIX wieku i miały służyć zaspokajaniu potrzeb Kościoła katolickiego w imperium rosyjskim. Zarządzało nimi Rzymskokatolickie Kolegium Duchowne w Petersburgu. Dziekani pobierali 5% od pensji proboszczowskiej. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)* C.d., „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970), s. 294; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, Warszawa 1883, s. 117; F. Sznarbachowski, *Początek i dzieje Rzymsko-Katolickiej Diecezji Łucko-Żytomierskiej, obecnie Łuckiej, w zarysie*, Warszawa 1926, s. 237-238.

⁴ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 235.

* * *

Opis rękopisu inwentarza

Rękopis: *Inwentarz kościoła parafialnego w Kiwaticzach*, pochodzący z Archiwum Parafii Kiwaticze (sygn. III/I) jest rejestrem stanu kościoła parafialnego, sporządzonym na okoliczność objęcia parafii przez księdza Tomasza Lenczewskiego w październiku 1853 roku. Obecnie rękopis znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie, zespół: Archiwum Parafii Kiwaticze, Sygn. III/I.

Dokument o wymiarach: 355 mm x 225 mm ma formę składki – trzech kart zszytych nićmi w miejscu złożenia, dodatkowo dokument obejmują dwie karty sklejone w miejscu złożenia, przy czym pierwsza stanowi kartę tytułową. Dokument jest foliowany, oprócz ostatniej, doklejonej karty.

Rękopis jest napisany brunatnym atramentem na papierze ze ściery drzewnego, karta ósma jest z papieru zeberkowego.

Stan zachowania rękopisu jest ogólnie dobry. Karty są czyste, lekko zagniecione; lekkie ich uszkodzenie występuje tylko krawędziach. Zszycie składki jest poluzowane.

Na rewersie karty siódmej widnieje lekko wykruszona, lakowa pieczęć, odcisnięta na trójkolorowym, wełnianym sznurku. W dolnej części dokumentu widoczne są małe otwory, przez które pierwotnie przeprowadzone były sznurki pieczęci.

Na karcie tytułowej widnieje naklejka sygnaturowa (pismo maszynowe), umieszczona przy wewnętrznej krawędzi dokumentu.

Nota edytorska

Przy wydawaniu tekstu starano się zastosować zasady edytorskie podane w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953 oraz J. Glinka, *Instrukcja wydawnicza dla nowożytnych źródeł dziejowych*, Warszawa 1949. W szczególności dostosowano tekst w miarę możliwości do współczesnych zasad ortograficznych przy jednoczesnym dążeniu do zachowaniu dialektalnej i historycznej specyfiki występującego w nim zasobu leksykalnego. Uzupełnienia i uwagi wydawcy zostały ujęte w nawiasy kwadratowe.

[k. 2] **Inwentarz funduszu kościoła parafialnego kiwatickiego przy objęciu probostwa W. S. księdzu Tomaszowi Lenczewskiemu proboszczowi w miesiącu oktobrzu dnia 1853 roku sporządzony**

Kościół parafialny klasy

Kościół parafialny kiwaczycki w majątności Kiwaczycach w powiecie prużańskim, z drzewa w roku 1610 pod tytułem Ś.Ś. Apostołów Piotra i Pawła przez Mikołaja i Zofię z Sapiechów Paców postawiony – lecz w roku 1798 przez piorunowy ogień ze wszystkimi ozdobami został spalony [sic!], na miejscu którego w tymże roku 1798 wystawiony został kościółek z dzwonicy [sic!] z dodaniem

dalszego materiału, a teraz, w roku 1844, na nowo z drzewa zbudowany na podmurowaniu, mający długości arszynów⁵ 28, a szerokości 16, wysokości zaś 9. Facjata⁶ tego kościoła o dwóch kopułach obmalowanych czerwono, a wierzchy tychże kopuł zieloną, cały kościół okozchowany [?] tarciami⁷ sosnowymi pod hebel, lisicami⁸ czterma podłużne ściany umocowane, a każda lisica umocowana trzema sworzniami⁹ i mutrami¹⁰. Rzeźbiony kościół cały w dubelt gontami¹¹ obity i czerwono obmalowany. Krzyżów na tym kościele nowych cztery. Okien większych w ołów oprawnych 8, nad chórem okno 1, a drugie w szczycie mniejsze podobne pierwszemu, w zakrystyi okien dwa w ołów oprawne, z kratami żelaznymi. Drzwi, wchodząc, dębowe, podwójne ćwiekami nabite, obmalowane czerwono na zawiasach z zasuwką. Drugie drzwi dębowe do zakrystyi na zawiasach z zamkiem wewnętrznym obmalowane czerwono, z zakrystyi do kościoła drzwi podwójne na zawiasach z zamkiem wewnętrznym od frontu są dwa smoki z blachy dla spadu wody obmalowane czerwono. Cały kościół wewnątrz wybieliony, a lampy koło okien i drzwiów popieliano, a znadworza czerwono we środku tego kościoła znajduje się część filarów murowanych dla utrzymywania belek. Posadzka w kościele z cegieł a w prezbiterium z marmuru. Organ o ośmiu głosach obmalowany białą, a w niektórych miejscach fungultem¹² ozdobiony i nowo reperowany. Ambona zielono malowana. Krzcielnica ośmiugranna¹³, obmalowana popielatą. Ławek dwanaście, z tych w prezbiterium trzy malowanych czerwono. Konfesjonaliów dwa, krzesło dla celebransa jedno, w zakrystii jedno.

Ółtarze. Pierwszy – wielki ółtarz

Białą malowany i w wielu miejscach fungultem ozdobiony z mensą¹⁴ o trzech stopniach z umieszczonym na niej portatylem¹⁵ i cymborium¹⁶ [sic!] białą malowanym w którym się utrzymuje *Sanctissimum*, drzwiczki do cymborium na zawiasach z zameczkiem wewnętrznym w tym ółtarzu figura Pana Jezusa u słupa uwiązanego wyżej zaś znajduje się obraz Matki Boskiej.

⁵ Arszyn – dawna rosyjska miara długości wahająca się w granicach 71,1-81,5 cm.

⁶ Facjata – określenie przestarzałe, oznacza środkową część ściany frontowej budynku wysuniętą ponad gzyms.

⁷ Tarcica – deski otrzymywane z pocięcia okrągłego drzewa równoległe do ich osi podłużnych, np. ciąć drzewo na tarcice.

⁸ Lisicami – winno być listwami.

⁹ Sworzeń – element konstrukcyjny, zwykle w kształcie wałka lub stożka, służący do łączenia dwóch lub więcej elementów w sposób umożliwiający ich obracanie się.

¹⁰ Mutra (niem.) – nakrętka.

¹¹ Gont – deszczułka klinowa używana do pokrycia dachów lub szalowania zewnętrznych ścian budynków.

¹² Fungult (niem. funkeln błyszczeć, lśnić; Gold złoto) tu – w znaczeniu: złotem malarskim, fałszywym złotem.

¹³ Granna – *staropolskie* grań oznacza bok, krawędź, kąt, szczyt góry, granicę. Tu w znaczeniu chrzcielnica ośmiokątna.

¹⁴ Mensa (łac. stół) – płyta z piaskowca lub marmuru, stanowiąca zasadniczą część ółtarza.

¹⁵ Portatył – ółtarzyk przenośny w kształcie kamiennej tablicy z relikwiami, zastępujący stały ółtarz lub kładziony na ółtarzach niepoświęconych przez biskupa.

¹⁶ Cyborium (łac.) – tu: tabernakulum.

Ółtarz drugi

Świętego Antoniego, w nim obraz na płótnie malowany w ramach drewnianych, malarską pozłotą powleczonych, w górze nad tym obrazem figura maleńka Ś. Ducha, drewniana z promieniami także drewnianymi, po bokach zaś znajdują się aniołki i inne ozdoby. W tym ółtarzu gradusa¹⁷ o jednym stopniu z umieszczonym na nim portatelem [sic!].

Ółtarz trzeci

Świętego Franciszka, w nim obraz duży na płótnie maliowany, w ramach drewnianych, maliarską pozłotą powleczonych, gradus w jednym stopniu, naokoło tego obrazu znajdują się snycerskiej¹⁸ roboty gzymsa, trzy także maliarską pozłotą powlecone i inne ozdoby, a jako do tego ółtarza nie ma portatella [sic!] z relikwiami świętymi, to i Msza święta przed nim się nie odprawia.

Srebro kościelne

Monstrancyj 2 srebrnych, w promieniach wyzłacanych.

Puszka srebrna na komunikanty, wyzłacana.

Kielichów srebrnych z patynami¹⁹ wyzłacanych cztery, z tych dwa potrzebują reperacji.

Puszka srebrna wyzłacana, dla chorych, jedna.

Puszka bez pozłoty, srebrna, dla chorych, jedna.

Krzyż z figurą Pana Jezusa jeden, posrebrzany.

Pacyfigał²⁰ [sic!] z relikwiami Ś.Ś. Kazimierza i Jana, jeden.

Koronka mała na obrazie Matki Boskiej, ozdobiona 25 kamykami szklanymi, jedna.

Krzyż z figurą pana Jezusa, srebra warszawskiego, jeden.

Ampulek para jedna z tacką srebra warszawskiego.

Trybularz z łódką i łyżeczką, także srebra warszawskiego.

Lichtarzyków srebra warszawskiego, para jedna.

[k. 3] Ornaty białe

1. Ornat biały i materialny z kolumną takąż, w kwiaty różnego koloru, obwieziony taśmą jedwabną, biało podszyty astrachanią²¹ czerwoną z manipularzem²².

2. Ornat materialny w kwiaty, obwieziony taśmą jedwabną białą, podszyty astrachanią karmazynową starą, z rekwizytami, stary.

¹⁷ Gradus (łac.) – stopień.

¹⁸ Snycerstwo – rzemiosło artystyczne, sztuka rzeźbiona w drewnie, dawniej także w kamieniu.

¹⁹ Patena (łac. miska) – płaska, okrągła, zwykle złota lub pozłacana tacka, na której kładzie się hostię..

²⁰ Pacyfigał (łac. pacificus czyniący pokój) – rodzaj relikwiarza w kształcie krzyża lub niewielkiej monstrancji, podawany wiernym do oddania czci relikwiom, a podczas wizytacji parafialnej biskupowi do ucałowania przy wejściu do świątyni.

²¹ Astrachania – barwna tkanina bawełniana lub półbawełniana o jedwabnej osnowie.

²² Manipularz (łac. manus ręka) – pas tkaniny przypominający stułę, w kolorze dostosowanym do szat mszalnych, ozdobiony na środku krzyżykiem, używany był (do Vaticanum II) przez duchownych na lewym przedramieniu w czasie sprawowania liturgii eucharystycznej.

3. Ornat gredyturowy²³ w kwiaty różnego koloru obwiedziony galionem²⁴ szychowym²⁵ białym wąskim, podszyty astrachanią szafirową z rekwizytami.

4. Ornat biały gredyturowy w kwiaty srebrne z kolumną atlasową²⁶, blad różową, w kwiaty srebrne i jedwabne różnego koloru, obwiedziony galonem srebrnym podszyty i kitajką²⁷ niebieską.

5. Ornat biały adamaszkowy²⁸ z kolumną lamową²⁹, włóczką w kwiaty ozdobiony, podszyty mamisem³⁰ niebieskim obwiedziony galonikiem połączonym, cały ze swemi rekwizytami.

6. Ornat cały lamowy srebrny, podszyty muślinem³¹ czerwonym obwiedziony galonem złotym, cały ze swemi rekwizytami.

Ornaty czerwone

1. Ornat czerwony w krzyżki srebrne wyszywany, obwiedziony galonikiem srebrnym, podszyty astrachanią niebieską, z rekwizytami.

2. Ornat czerwony gredyturowy w kwiaty białe z kolumną aksamitną czerwoną, obwiedziony około kolumny galonikiem żółtym szychowym, astrachanią niebieską podszyty, z rekwizytami.

3. Ornat czerwony z materii tureckiej stary, z kolumną ciemnozieloną, gredyturową, w kwiaty, obwiedziony galonem białym szychowym, podszyty kitajką starą różnych kolorów, z rekwizytami.

4. Ornat czerwony kamlotowy³², z kolumną zieloną, obwiedziony taśmą białą,

²³ Grodetur, gradytur, gredytur, grodytur, grodetur (franc. gros de Tours) – gęsta tkanina jedwabna o splocie grodeturu, rodzaj kitajki średniej grubości, barwiona na różne kolory, czasem wzorzysta.

²⁴ Galon – wyrób pasamoniczny w formie gładkiej lub wzorzystej tkanej taśmy, wykonanej częściowo lub całkowicie z nitki metalowych, metalizowanych, jedwabnych lub bawełnianych. Galony używano do ozdabiania odzieży, szat liturgicznych a także oznaczania dystynkcji wojskowych na mundurach.

²⁵ Szych, sych, nędza – przędza lniana lub bawełniana okręcona spiralnie posrebrzanym lub połączonym paseczkiem miedzianym.

²⁶ Atlas – jednostronnie błyszcząca, gładka lub wzorzysta tkanina jedwabna lub półjedwabna, z lnianym albo bawełnianym wątkiem.

²⁷ Kitajka (ros. Kitaj Chiny) – cienka, dość gęsta, gładka, lśniąca tkanina bawełniana lub jedwabna o splocie płóciennym, jednobarwna lub mieniąca się.

²⁸ Adamaszek – tkanina dwustronna, najczęściej jedwabna, zwykle jednobarwna, z błyszczącym wzorem na matowym tle lub odwrotnie.

²⁹ Lama – gładka lub wzorzysta tkanina jedwabna o tle całkowicie lub częściowo pokrytym dodatkowym wątkiem metalowym złotym albo srebrnym, wyjątkowo obydwoma, często w postaci pasków folii. Używana na bogate ubiory, na szaty liturgiczne od XVIII wieku do dziś.

³⁰ Mamis – zapewne błędnie zamiast: tamis – tkanina z długiej wełny czesankowej dobrego gatunku.

³¹ Muślin, muszyn, muślinett – bardzo cienka, rzadka i delikatna tkanina bawełniana o splocie płóciennym, zazwyczaj gładka, rzadziej tkana w paski czy kratki lub drukowana w kwiaty i inne wzory, niekiedy haftowana.

³² Kamlot, czamlet, szamlot (gr. kamelos wielbłąd) – tkana, cienka, dość rzadka tkanina z szorstkiej wełny czesankowej gorszego gatunku. Wyrabiana z wełny koziej lub wielbłądziej, lub gorszej wełny owczej na osnowie jedwabnej, lnianej lub półjedwabnej, a nawet czasami konopnej.

podszyty astrachanią bladą różową, z rekwizytami.

Ornaty zielone

1. Ornat zielony adamaszkowy, obwiedziony galonem szychowym, białym, podszyty astrachanią bladą różową, z rekwizytami.

2. Ornat zielony gredyturowy stary, podszyty szychem białym, obwiedziony starą białą korunką, podszyty kitajką orzechową starą.

Ornaty żółte

1. Ornat z materyi żółtej, z kolumną popielatą morową, podszyty kartunem³³ niebieskim, obwiedziony galonikiem srebrnym, pełny, ze swemi rekwizytami.

Ornaty szafirowe

1. Ornat szafirowy materialny, podszyty kartunem czerwonym, obwiedziony galonikiem, cały ze swemi rekwizytami.

Ornaty fioletowe

1. Ornat fioletowy adamaszkowy, z kolumną adamaszkową bladą różową, obwiedziony galonem szychowym białym, podszyty astrachanią różową, z rekwizytami.

2. Ornat fioletowy gredyturowy, z kolumną wyszywaną różnych kolorów kwiaty, obwiedziony galonem srebrnym starym, podszyty astrachanią niebieską, z rekwizytami.

Ornaty czarne

1. Ornat czarny gredyturowy, obwiedziony galonem szychowym żółtym, podszyty astrachanią czerwoną, z rekwizytami.

2. Ornat czarny gredyturowy, obwiedziony galonem szychowym białym, astrachanią podszyty czarną, z rekwizytami.

3. Ornat czarny atlasowy z kolumną gredyturową, galonikiem szychowym obwiedziony, bez rekwizytów, popruty. Stary.

Dalmatyki

Dalmatyk³⁴ czarnych atlasowych dwie, w krzyżyki srebrne, obwiedzione galonem srebrnym, podszyte astrachanią koloru niebieskiego.

Kapy

1. Czerwona, atlasowa w krzyżyki srebrne, obwiedziona galonikiem srebrnym z jedwabiem przetykanym, podszyta astrachanią niebieską.

2. Zielona, adamaszkowa, mająca kwiaty złote przeszywane srebrem i jedwabiem; kaptur ma blade różowy w kwiaty złote i srebrne szlakiem żółtym, przerabiana około kaptura, obwiedziona fręzlą złotą i z kutasem takimże, astrachanią ciemną zieloną podszyta.

3. Czarna, adamaszkowa, obwiedziona galonem szychowym białym, podszy-

³³ Kartun, karton, kartonada (fr. carton, wł. cartone) – barwnie drukowana tkanina bawełniana lub o osnowie lnianej i wątku bawełnianym, zwykle o splocie płóciennym, magłowana, lżejsza i tańsza od cycu. Wyrabiany w Europie Zachodniej od XVII wieku, w manufakturach polskich od 2. połowy XVIII wieku. Używany jako lekka tkanina odzieżowa, a także obiciowa.

³⁴ Dalmatyka – szata liturgiczna diakona w formie krótkiej, luźnej tuniki, z szerokimi i krótkimi rękawami. Diakon nakłada dalmatykę na albę i stulę. Jest ona zawsze w kolorze ornatu celebransa.

ta astrachanią czarną.

Bursy

Czerwone, aksamitne, podszyte kitajką zieloną w kwiaty, dwie.

Firanki

1. Koloru saladynowego, gazowe, z koronką szychową białą jedna.

[k. 4] 2. Piusowe, gazowe, obwiedzione szychem dokoła, jedno.

3. Białe, gazowe, jedno.

4. Karmazynowe, kitajkowe, jedno.

5. Muślinem w kwiaty wyszywane, jedno.

6. Gazowe, jedno.

Bielizna kościelna

1. Alba³⁵ płótna holenderskiego z koronką u dołu podszyta kolorem różowym.

2. Alba z płótna holenderskiego z falbaną u dołu, podszyta płótnem ordynarejnym [sic!].

3. Alba płótna pruskiego, stara, z korunką starą, astrachaniem niebieskim podszyta.

4. Alb płótna pruskiego, starych, z koronkami wąskimi, dwie.

5. Alba płótna holenderskiego, z korunką starą, jedna.

6. Alba kartunowa, z korunką wyszywaną u dołu, podszyta kartunem czerwonym.

7. Alba kartunowa, z koronką u dołu szeroką, w kwiaty, podszyta kartunem czerwonym.

8. Komża nowa płótna szwabskiego, z koronką, wyszywana jedna.

9. Komża z koronkami staremi, jedna.

10. Komż starych dla lekwitorów³⁶ [sic!] cztery.

11. Komeszek kartunowych w kwiaty, dwie.

12. Komeszek kartunowych codziennych, dwie.

13. Obrusów z koronkami, adamaszkiem karmazynowym podszytych, dwie.

14. Ordynaryjnych, nowych, cztery.

15. Obrusów muślinowych, wyszywanych w kwiaty, dwa.

16. Humerałów³⁷ cieńszych cztery.

17. Humerałów grubszych cztery.

18. Humerałów holenderskiego płótna sześć.

19. Korporałów³⁸ holenderskiego płótna sześć.

³⁵ Alba (łac. albus biały) – długa do kostek szata liturgiczna z szerokimi rękawami, wykonana z białego płótna, tradycyjnie sporządzona z lnu. Jest symbolem czystości duszy, zdobytej przez krew Baranka.

³⁶ Lekwitorów – winno być: lektorów.

³⁷ Humerał (łac. humerale od humerus bark) – część stroju liturgicznego w postaci białej chusty nakładanej na ramiona pod albę aby przykryć zwykły ubiór koło szyi.

³⁸ Korporał (łac. corporale od corpus ciało) – lniany, kwadratowy obrus, który podkłada się pod kielich i patenę w czasie celebrowania Mszy Świętej. Jest umieszczany także w tabernakulum, w bursie, na stole ołtarzowym pod monstrencją, pod puszkami z Najświętszym Sakramentem, na ołta-

20. Korporałów innego gatunku płótna dziesięć.
21. Puryfikaterzów³⁹ osiemnaście.
22. Ręczników zakrystyjnych dziesięć.
23. Ręczników do ołtarzów sześć, starych, a trochu lepszych sześć, w ogóle dwanaście.
24. Pasków nieciasnych trzynaście.

Obrazy ścienne

Ukrzyżowanie Pana Jezusa jedno na papierze, a drugą [sic!] na płótnie malowane, [sic!] stare. Niepokalaniego [sic!] poczęcia Matki Boskiej na papierze 2. Bolesnej Najświętszej Panny na płótnie 1. Ś. Jana Ewangelisty na papierze 1. ŚŚ. Trójcy na płótnie, stary 1. Świętego Jana Chrzciciela na płótnie 1. Świętego Brunona, drugi Świętego Benedykta 1. Pana Jezusa ukrzyżowanego na płótnie 1. Matki Boskiej także na płótnie 1. Poduszek pod mszały na ołtarzy trzy, pokryciów na ołtarzy cyratowych 2. Rezurekcyjna 1. Krzyżyków z pasyjkami małych dwa. Luster dwa, jedno stare, drugie nowe. *Umbraculum*⁴⁰ trzy, jedna z nich do puszek z paciurek gustownie zrobione. Lichtarzy drewnianych malowanych sześć. Wazonów z kwiatami dwa. Katafalów⁴¹ dwa, jeden o dwóch, a drugi o trzech stopniach z czterema trójkątami na osadzenie lamp. Tablica marmurowa 1.

Przy kościele znajduje się drewniana dzwonnica o dwóch piętrach, na drugim zawieszone trzy dzwony, pokryta gontami, do której drzwi drewniane, stolarskiej roboty, na dwóch krukach⁴² żelaznych z klamką i zaszczipką także żelazną. Dzwony jeden duży, drugi średni, trzeci najmniejszy. Sygnaturka, dzwonek małych przy ołtarzach trzy, do bursy⁴³ dwa. Dzwonek przy zakrystyi jeden, przy którym pasek włóczkowy, gustownie zrobiony.

Chorągwie

Chorągwi karmazynowych 2. Czarna 1. Sztandar blidoróżowy [sic!] jeden, a nowo przybyłych chorągwi czarnych adamaszkowych 2 i sztandarów 2. Baldachim adamaszkowy, zielony, stary 1, a drugi o dwóch liaskach [sic!], adamaszkowy, karmazynowy, podszyty, dokoła obwiedziony maszestrem⁴⁴ i galionikiem.

rzach procesji Bożego Ciała, w grobie Pańskim, na kredencji w czasie puryfikacji. Korporał krochmali się i składa do środka na dziewięć części.

³⁹ Puryfikaterz (łac. *purificare* oczyszczać) – niewielkich rozmiarów podłużny płócienny ręczniczek, złożony na trzy części, służący do wycierania i osuszania naczyń liturgicznych, obmytych uprzednio wodą (czynność tę nazywa się puryfikacją).

⁴⁰ *Umbraculum* (łac. miejsce ocienione) – parawan na stojaku z emblematem JHS, służący do zasłaniania monstrancji z Najświętszym Sakramentem podczas nabożeństw liturgicznych, np. w czasie głoszenia kazania.

⁴¹ Katafalk – podwyższenie, na którym w kościele lub kaplicy pogrzebowej stawia się trumnę w czasie mszy pogrzebowej i obrzędu ostatniego pożegnania.

⁴² Kruk (z ros. крѹк) – hak.

⁴³ Bursa (łac. mieszek) – usztywniona, najczęściej kwadratowa torebka z tkaniny, służąca do przenoszenia Komunii Świętej do chorych.

⁴⁴ Manszester, menczester, manszestr (od ang. Manchester) – runowa tkanina bawełniana o podłużnych, bardzo szerokich prążkach z okrywy włókiennej, tkanina splotem okrywowym wątkowym, jednobarwna. Zastępowała niegdyś droższe aksamity jedwabne.

W zakrystyi mensa do ubierania się na Mszę o trzech szufladach większych i trzech mniejszych z antabami⁴⁵ żelaznymi jedna. Antepedium⁴⁶ do wielkiego ołtarza z włóczki w kolorach różnych w ramy wyzłacane oprawne. Dywan nowy o 4-ch brytach⁴⁷ z włóczki różnych kolorów gustownie zrobiony cały podszyty płótnem prostym grubym paczesnym⁴⁸.

Miedz, mosiądz, cyna i żelazo

Kociołek do wody chrzestnej stary, jeden.

Miednica, w której stawia się liampa [sic!] jedna.

Kociołek do wody święconej na aspersion⁴⁹ jeden.

Kubek do wody jeden.

Lichtarzy większych, cynowych, cztery.

Lichtarzy małych, cynowych, dwa.

Ampulek dwie.

Puszek na oleja ŚŚ., trzy.

Lichtarzów mąsieżnych [sic!] małych pobielanych dwa.

Tyrbulum [sic!] z łańcuszkiem, mosiężne, jeden.

Lichtarz mosiężny, nowy, jeden.

Forma do pieczenia opłatków, jedna.

Forma do robienia komunikantów, jedna.

Szczypce żelazne, m[os]iężne, jedne.

Krzyżyków czuhunnych⁵⁰ z figurami Pana Jezusa, dwa.

[k. 5] Księgi kościelne

Mszałów łacińskich dwa. Agentka [sic!] jedna. Agentka mała jedna. Breviarz jeden. Ewangeliczka jedna.

Akta kościelne

Książka ślubna metryczna od roku 1748. Książka metryk ślubnych nowej formy od No 27. Książka metryk chrzestnych od roku 1745. Książka metryk nowo narodzonych od roku 1790. Książka metryk chrzestnych nowej formy od roku 1827. Książka metryk chrzestnych nowej formy od roku 1843. Książka egzaminów przedślubnych od roku 1827. Książka egzaminów przedślubnych od roku

⁴⁵ Antaba (niem. Handhabe) – uchwyt, rękojeść, rączka.

⁴⁶ Antependium (łac. antependere wisieć przed) – ozdobna zasłona podstawy ołtarza od mensy do suppedaneum, spełniająca w liturgii rzymskiej rolę frontu ołtarza. Od XIII wieku stanowiła je rozpięta na drewnianej ramie (telaria) tkanina z jedwabiu i innych tkanin, przyozdabianych szlachetnymi kamieniami, haftami, malowidłami, złotem. Zalecano dostosowanie koloru antependium do okresu liturgicznego. Po odnowie liturgicznej Vaticanum II usunięte z ołtarza.

⁴⁷ Bryt, bret (niem. Breite szerokość) – szerokość tkaniny od krajki do krajki. W krawiectwie także określenie klina lub pasa tkaniny, np. płaszcz z brytem.

⁴⁸ Pacześne płótno, paczesne płótno – cienkie, średniej jakości płótno lniane z lepszych odpadków z czesania włókna na drugiej szcnotce.

⁴⁹ Aspersion (z łac. aspergere – pokropić) – obrzęd pokropienia wiernych pobłogosławioną wodą podczas Mszy Świętej. Jest to jedna z form aktu pokuty na początku liturgii. Przypomina uczestnikom sakrament chrztu św., który oczyszcza z grzechów i włącza do wspólnoty Kościoła. Ta forma aktu pokuty jest zalecana w każdą niedzielę, szczególnie jednak w okresie wielkanocnym.

⁵⁰ Czuhunny – żelazny, żeliwny.

1835. Książka egzaminów przedślubnych od roku 1843. Książka metryk pogrzebowych od roku 1746. Książka metryk pogrzebowych od roku 1827. Książka pod tytułem *Status animarum* od roku 1827. Książka ukazów rządowych od roku 1804. Książka zaleceń pasterskich od roku 1802. Książka wizytina inwentarzowa od roku 1804.

Biblioteka kościelna

Kazania w gotyckim druku ks. Skargi⁵¹ bez początku 1. Księga pierwsza obradowanie [?] niebieską 1. *Kazania na niedziele doroczne* przez ks. Binedykta [sic!] od Ś. Pana 1. *Kazania dwójakie na niedzieli całego roku* przez ks. Franciszka Rychławszego⁵² 1. *Kazania całego roku i święta Chrystusowe* od ks. Bonawentury Guliurowskiego⁵³ 1. *Dzieło zbawienia ludzkiego* 1. *Kwadragesyma* [sic!]⁵⁴ 1. *Elementarzyk ćwiczenia duchownego*⁵⁵ 1. *Regest ŚŚ. Ewangelij* do kazań 1. Adama Ignacego Komorowskiego⁵⁶ 1. – *Sacrum pancarpium Dominicale*⁵⁷ 1. Andreae Załuski⁵⁸ 1. *Dicenda concionatorum* [?] 1. *Notitia Commitiorum* 1. *Conpendium*

⁵¹ Ks. Piotr Skarga, właściwie Piotr Powęski (1536-1612), jezuita, teolog i pisarz. Nadworny kaznodzieja Zygmunta III Wazy. Oskarżał szlachtę o egoizm stanowy i warcholstwo. Swoje poglądy na zagadnienie państwa i sprawowania władzy przedstawił w Kazaniach sejmowych (wydane w r. 1597) w zbiorze: *Kazania na niedziele i święta całego roku*. Zawierają 8 kazań, które nigdy nie zostały wygłoszone. Omawiają najważniejsze postulaty dotyczące reformy państwa, skierowane są przeciw ideom reformacyjnym.

⁵² Ks. Rychłowski Franciszek (1611-1673), polski franciszkanin, kaznodzieja, prowincjał. Wydał m.in.: *Kazania na niedziele całego roku* (Kraków 1660), *Kazania na święta całego roku* (Kraków 1667), *Kazania na święta Panny Przenajświętszej* (1657). Por. M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. 23, Warszawa 1899, s. 608-609.

⁵³ Ks. Gielarowski (Gielarowski) Bonawentura (1657-1711), jezuita, autor wznawianych dwukrotnie kazań: *Kazania na niedziele całego roku i Święta Chrystusowe* od X. Bonawentury Gielarowskiego *Soc. Jesu miane*, Toruń 1727, Sandomierz 1738.

⁵⁴ Stanisław Bzowski, Bzovius (1567-1637), dominikanin, imię zakonne Abraham. Kaznodzieja, mariolog, hagiograf, historyk Kościoła. Ogłosił 33 dzieła, zwłaszcza z kaznodziejstwa, mariologii, hagiografii i historii Kościoła. Spuścizna kaznodziejska Bzowskiego dzieli się na trzy grupy: kazania niedzielne, na cześć NMP i ku czci świętych. Tu chodzi o kazania wielkopostne *Conciones quadragesimales, ex floribus S. Scripturae et SS. patrum, super Evang. quae in Dominicis et pro festis diebus totius quadragesimae leguntur, desumptae*, wydane w Kolonii 1613, 1717. Por. J. Duchniewski, *Bzowski, Bzovius Stanisław*, EK t. 2, Lublin 1995, k. 1261-1262.

⁵⁵ Mikołaj z Mościsk, Mikołaj Mościcki (1559-1632), dominikanin, moralista, teolog duchowości. Napisał *Elementarzyk ćwiczenia duchownego*, drukowane w Krakowie 1626. Por. J. Popławski, *Mikołaj z Mościsk, Mikołaj Mościcki*, EK, t. 12, Lublin 2008, k. 1010-1011.

⁵⁶ Komorowski Adam Ignacy (1699-1759), arcybiskup gnieźnieński, prymas Polski, doktor obojga praw, wybitny homiletyk, otrzymał Order Orła Białego, stronnik rodziny Czartoryskich. Dbał o rozwój kaznodziejstwa i katechizacji wydając pod swoim nazwiskiem, m.in. *Registr S.S. Ewangelii na niedziele i święta doroczne do kazań* (Warszawa 1758). J. Warmiński, *Komorowski Adam Ignacy abp*, EK, t. 9, Lublin 2002, k. 473-474.

⁵⁷ Chodzi o kazania niedzielne Abrahama Bzowskiego (1567-1637) *Sacrum pancarpium Dominicale totius anni ex floribus Sacrae Scripturae*, wydane w 1611.

⁵⁸ Załuski Andrzej Chryzostom, herbu Junosza (1650-1711), kaznodzieja, tłumacz, kanclerz wielki koronny od 1703, biskup kijowski od 1683, płocki od 1692, warmiński od 1699. Był angażo-

*privilegatorum*⁵⁹ 1. *Theologia Dogmatico spe[culativa ?]* 1. *Conpendium Theologiae* 1. *Gramatica alias Literatura* 1. *Theologia Moralis universa*⁶⁰ 1. *Medulla Theologiae Moralis*⁶¹ 1. *Nova omnia* 1. *Vita et doctrina Iesu Christe*⁶² 1. *De vanitate consiliorum*⁶³ 1. *Fortuna Domestica* 1. *Manuale parochi*⁶⁴ 1. *Rituale Sacramentorum*⁶⁵ 1. *Magistris scholarum inferiorum*⁶⁶ 1. *Uwagi chrześcijańskie*⁶⁷ 1. *Człowiek chrześcijański*⁶⁸ bez początku 1.

wany do poselstw dyplomatycznych. Kanonik pułtuski i łączycki, opat komendatoryjny wąchocki oraz prepozyt jarosławski. Autor kazań, mów i tłumacz dzieł ascetycznych.

⁵⁹ Rękopis: Series archivorum regni seu compendium pactorum, foederum, tractatum [...] nec non privilegiorum [...] insuper inscriptionum variarum et transactionum in archivo regni [Poloniae] reperibilium summarie [...] conscriptum anno salutis 1730 Cracoviae. Ukazały się także opracowania przywilejów papieskich poszczególnych zakonów, m.in. *Compendium Privilegiorum et Gratiarum Societatis Jesu*, z 1635 oraz Alonsa de Cesarubios *Compendium Privilegiorum Fratrum Minorum Et aliorum Mendicantium, & non Mendicantium*, wydane 1619.

⁶⁰ Pauli Gabrielis Antoine (1678-1743), jezuita francuski. Napisał dzieło: *Theologia moralis universa*, wydana w Nancy 1731, następnie w Paryżu 1736. Przez długi czas było ono głównym podręcznikiem używanym w seminariach francuskich i włoskich, a także w niektórych seminariach w Niemczech i w Polsce. Por. M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. 1, Warszawa 1873, s. 267.

⁶¹ Chodzi o podręcznik teologii moralnej H. Busenbauma (1600-1668), wydany po raz pierwszy w Kolonii w r. 1645.

⁶² Dzieło Nicola Avanciniego (1611-1686), jezuita, poety i pisarza włoskiego: *Vita Et Doctrina Jesu Christi, ex Quatuor Evangelistis collecta, et in meditationum materiam ad singulos totius anni dies distributa*, wydane w Wiedniu w r. 1674. Książka ta miała przeszło 50 wydań i przekładów, m.in. na język polski autorstwa A. Jełowickiego (*Rok Chrystusowy*, Poznań 1850 i 7 następnych wydań w Berlinie, Paryżu, Krakowie i Warszawie. Por. T. Oblak, *Avancini Nicolaus*, EK, t. 1, Lublin 1985, k. 1171.

⁶³ Prawdopodobnie chodzi o dzieło Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, wydane w r. 1699, a następnie wielokrotnie wznawiane (przekład polski *O próżności rady* 1705 i in.).

⁶⁴ Franciscus Herzig, *Manuale parochi: seu methodus compendiosa munus parochi apostolicum rite obeundi*, wydał Veith 1757.

⁶⁵ *Rituale sacramentorum ac aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex decreto synodi provinc[ialis] Petricovien[sis] ad uniformem ecclesiarum Regni Polon[iae] et M. Ducatus Lith[uaniae] usum recens et in breve opusculum editum, cum scitu et promissu Officii*, wydane 1647.

⁶⁶ Joseph de Jouvancy, Jouvency (1643-1719), jezuita francuski, filolog klasyczny. Jest autorem słownika mało znanych wyrażań i zdań wybranych autorów greckich i łacińskich z ich idiomami francuskimi: *Christianis litterarum magistris de ratione discendi et docendi*, Paris 1692. Wydanie oficjalnie zatwierdzone do użytku w zakonie przez nauczycieli pt. *Magistris scholarum inferiorum Societatis Jesu de ratione discendi et docendi; ex decreto congregationis generalis XIV*, wydane we Florencji 1703 jako przewodnik metodyczny dla nauczycieli języków klasycznych. Przygotował także do użytku szkół wybór łacińskich tekstów starożytnych pisarzy i poetów. Por. M. Daniluk, *Jouvancy, Jouvency Joseph de SJ*, EK t. 8, Lublin 2000, k. 99.

⁶⁷ Chodzi o dzieło Dominique'a Bouhourusa (1628-1702), francuskiego jezuita, pisarza religijnego i krytyka literackiego: *Uwagi Chrzescianskie na Kazdy dzien* (*Uwagi chrześcijańskie na każdy dzień*), wydane w Sandomierzu 1748. Por. K. Leń, *Bouhourus Dominique*, EK, t. 2, Lublin 1995, k. 849.

⁶⁸ *Piętanaście stopni, Po których człowiek, zwłaszcza krześcijański, upatrując Pana Boga w stworzeniu rozmaitym, przychodzi do wielkiej znajomości jego. Opisane przez Roberta Kardynała*

Zabudowanie plebanialne

Dom mieszkalny, wchodząc na dziedziniec, brama z tarcic podwójna stolarskiej roboty na czterech krukach żelaznych, w której są drzwi z zaszczypką żelazną, wprost od tej bramy plebania, czyli budynek mieszkalny w roku 1815 z drzewa wystawiony z gankiem o dwóch słupach okrągłych, cały takowy budynek na podmurowaniu gontami pokryty, z [sz]czytami dwoma z tarcic robionemi, w których są dwa okna, małych, o jednym kominie murowanym, stajni w tym budynku cztery, równej odległości, sionki o chudobu⁶⁹ jedne, podłoga i sufit z tarcic, w tym budynku znajduje się drzwiów sześcioro, z tych jedne podwójne, stolarskiej roboty, z okuciem przyzwoitym, z zamkami wewnętrznymi okien w tymże domu osim, każde okno ma po osim szyb, z okuciem wszelkim, przy każdym oknie okiennica na krukach żelaznych z zaszczypką i probojami żelaznymi, pieców ceglanych fizycznych dwa, z drzwiczkami żelaznymi i juskami⁷⁰ czuhunnemi, szafa w murze z czterema półeczkami, drzwi do niej olchowe, malowane, na zawiaskach i zaszczypką wewnętrzną. Dom czeladny, w roku 1816 z drzewa postawiony, słomą pokryty, o jednym kominie murowanym z cegły i kuchenką. Cały na podmurowaniu, w którym jest stanij cztery i dwie spiżarenki dla składu warzywa, piec chlebowy z cegły jeden, drugi piec fizyczny z drzwiczkami żelaznymi i juską, sufit z tarcic, podłoga z gliny. Spichlerz w roku 1817 z drzewa postawiony, drewniany, dranicami⁷¹ pokryty, drzwi do niego na zawiasach i krukach żelaznych z zaszczypką i zamkiem wiszącym, podłoga i sufit z tarcic, na dziedzińcu studnia z kluczką⁷² i wiadrem, przy której koryto dla napojenia żywota. Chlew drewniany, w roku 1819 z drzewa postawiony, pokryty słomą, w nim przegród cztery, drzwi troje, każde na zawiasach i krukach żelaznych, z zaszczypką takąż.

Browarek w roku 1820 z drzewa postawiony, pokryty słomą, i drzwi na zawiasach i krukach żelaznych, z zaszczypką takąż.

Chlewek w roku 1820 z drzewa postawiony i słomą pokryty. Drzwi na zawiasach krukach z zaszczypką żelazną.

Szopa dranicami pokryta na skład drzewa.

Przy gumnie spichlerz w roku 1830 z drzewa postawiony, słomą pokryty. Drzwi na zawiasach, krukach żelaznych, z zaszczypką i zamkiem wewnętrznym, podłoga i sufit z tarcic sosnowych na podmurowaniu.

Stodoła w roku 1803 z drzewa stawiona na dwunastu słupach, o sześciu ścianach podłużnych, a dwóch poprzecznych, słomą pokryta, drzwiów podwójnych na biegunach⁷³ drewnianych troje, do pierwszych drzwiów jest zaszczyпка żelazna

Bellarmina [...]; Przełożył z łacińskiego na polskie przez ks. Kaspra Sawickiego, wydane w 1616.

⁶⁹ Chudoba – przestarzałe: skromny dobytek, ubogie mienie, gospodarstwo.

⁷⁰ Juszka – regionalne: wywietrznik piecowy.

⁷¹ Dranica – cienka, wąska deska łupana z pnia drzewa iglastego, używana w budownictwie drewnianym zwykle do krycia dachów.

⁷² Kluczka – rodzaj węzła, pętla ze sznura lub rzemienia zaciskająca się, służąca do przywiązania, wiązania czegoś.

⁷³ Biegun – rodzaj drewnianych zawiasów u drzwi, pionowe czopy wystające z obrysu drzwi. Czopy obracały się w otworach, zwanych stępkami. Dawniej wszystkie drzwi mocowane były na biegunach drewnianych, następnie zastąpiły je bieguny stalowe, dziś zawiasy.

z dwoma probojami dla zamykania na zamek wiszący, torpów dwanaście tak z gliny ubity.

Szopa pod jednym dachem ze stajnią i oborą, w roku 1835 z drzewa stawione, słomą pokryte, w szopie dla składu siana drzwi podwójne na biegunach drewnianych z zaszczipką i zamkiem wiszącym, do stajni drzwi podwójne na biegunach drewnianych z zaszczipką i zamkiem wiszącym przegród cztery, podłoga z dyków⁷⁴, a sufit żerdziami ułożony, żłób jeden, drabina jedna, także komórka dla składu rzeczy stajennych, drzwi do niej pojedyncze na zawiasach, krukach z zaszczipką i zamkiem wiszącym. Dalej obora do której drzwi podwójne na biegunach drewnianych z zaszczipką i zamkiem wiszącym. Dziedziniec od wschodu słońca, odgradzony kamiennym murem i cmentarza połowa około kościoła, w jednym kawaliu, [sic!], a co zaś ogrody i zabudowania plebalne w tyli [sic!] ogrodzone kołami i płotem starym, osadzone drzewem wierzbą i część olszyny [k. 6], za domem plebalnym ogród fruktowy⁷⁵ z starych drzew. W ogrodzie fruktowym spichlerzyk mały, z drzewa postawiony, z gankiem o dwóch słupach sosnowych, słomą pokryty, podłoga i sufit z tracic, [sic!] drzwi jedne na krukach z zaszczipką żelazną. W rogu tego ogrodu w roku 1850 zbudowany dom dla organisty drewniany, słomą pokryty, o jednym kominie, stajnij w tym budynku dwie, jedna większa, druga mniejsza, podłoga i sufit z tarcic. Drzwiów troje z okuciem żelaznym, krukami, zawiasami i z zaszczipkami. Okien trzy w każdym oknie po 6. szyb z okuciem, piec chlebowy jeden, fizyczny jeden z drzwiczkami żelaznymi i juskami. NB. Dom mieszkalny w 1849 roku cały gontami dubelt ubity.

Inwentarz

W roku naznaczona komisja przez rząd dla Zabrania Majątków Duchownych na rzecz Skarbu, gdzie zabrano sześć krów funduszowych, z jakowych mają zwrócić krów trzy, a teraz nie pozostanie na Fundusz żadnej.

Naczynia gospodarskie

	Naczynia	
	Miedziane	Drewniane
Łyżek warszawskiego srebra	2.	„
Nożów żelaznych i widelców	2.	„
Lichtarzy mosiężnych	2.	„
Moździerz ^a z tłuczkiem	1.	„
Krzesel olchowych, malowanych na czerwono	„	6.
Stół czworogranny, olchowy	„	1.
Stół okrągły o dwóch klapach, olchowy	„	1.
Szafa kątkowa z drzwiczkami na zawiasach i zameczkiem	„	1.
Dzieża ^b do pieczenia chleba duża	„	1.

⁷⁴ Dyl – gruba deska używana w drewnianych budowlach, konstrukcjach stropowych, ściennych, mostowych. Tu w znaczeniu: podłoga z grubych desek.

⁷⁵ Fruktowy (od łac. fructus) – owocowy.

^a Moździerz – naczynie kuchenne z tłuczkiem, najczęściej mosiężne, do ucierania na mialki proszek cukru, wanilii, pieprzu itp.

^b Dzieża – duże, drewniane naczynie do rozczyniania ciasta na chleb, donica.

Dzieża do pieczenia chleba mniejsza	„	1.
Żarna ^c żelazno [z] porprycą ^d i wrzecionem ^e	„	1.
Stępa ^f ze stukaczem [?]		1.
Kadzi ^g dla zsypania zboża		

W roku 1843 naznaczona przez rząd Komisja dla zabrania Majątków Duchownych na rzecz Skarbu zostawiła kościołowi następną⁷⁶ ilość ziemi: pod zabudowaniem morgów⁷⁷ sześć i 113 prętów⁷⁸, oranej w uroczyskach: Nawóz – 10 morgów, Koczkowszczyźnie 17 morgów i 11 prętów, Zakłumi – 7 morgów i 114 prętów. Łąk w uroczyskach: Nawóz – 135 sążni⁷⁹, Koczkowszczyźnie – 5 morgów i 280 prętów, wszystkiego włoka 1, morgów 17, prętów 53, czyli 31 dziesięcina i 512 sążni.

Oznaczenie granic parafii tego kościoła

Kościół parafialny graniczy z parafiami szereszewską, kobryńską, prózańską i zbirochowską, odległy od miasta gubernińskiego Grodna o wiorst 154, od powiatowego Prużany o wiorst 35.

Ludność parafii tego kościoła

Parafian oboje płci 1173 dusz, na co utrzymuje się osobny registr ludności. Akta zaś metryczne, zaprowadzone w roku 1745, pilnie są strzeżone przez miejscowego plebana w porządku i bezpiecznym miejscu złożone, także znajduje się *Księga rozporządzeń rządowych i duchownych od roku 1804*.

Przychód

	Srebrem	
	Rubli	Kopiejek
A: Pensyi położono ształem	230	„
B: Jako kościół kiwaczycki nie ma żadnych zaścianków, placów i domów, i w roku 1842 w ruchomości nie pokazano, tak i na dochodach nic się nie kładzie	„	„

^c Żarna – dawne urządzenie do mielenia ziarna, składające się z dwóch płaskich, kolistych kamieni, dolnego, nieruchomego, i górnego, obracanego ręcznie.

^d Winno być: paprzycą. Typowe żarna rotacyjne składały się z: kamieni żarnowych, osi, paprzy-cy, rączki, kadłuba i mechanizmu regulującego rozstaw kamieni.

^e Wrzeciono – zgrubienie wiosła przy rękojeści. Tu w znaczeniu: zgrubienie na drążku (żerdki, kierownicy, żarnówki) do poruszania (mielenia) żaren przy rękojeści.

^f Stępa – młóździerz kaszarski, prymitywne urządzenie służące dawniej do obłuskiwania i kruszenia ziarna na kaszę, składające się z drewnianej lub kamiennej misy oraz drewnianego ubijaka. Utluc ziarno w stępie.

^g Kadź – duże naczynie w kształcie stożka ściętego, mające zastosowanie w gospodarstwie domowym.

⁷⁶ Następną – tu: następującą.

⁷⁷ Morga – dawna miara powierzchni gruntu, w Polsce około 5 600 m².

⁷⁸ Pręt – równowartość 15 stóp. Stopa – dawna jednostka miary nawiązująca do przeciętnej długości stopy ludzkiej. Różniła się wielkością w zależności od czasu i miejsca.

⁷⁹ Sążeń – dawna jednostka długości, używana do początku XX wieku, równa mniej więcej rozpiętości rozstawionych ramion; odpowiadał ok. 1,7 m.

C: Z ziemi nadzielonej przy postąpieniu majątku funduszowego w siedzi[bie] Ministerstwa Dóbr Państwa, licząc razem pod siedzibą, z której żadnej intraty ^h nie ma oraz [...] i sienożęci [sic!] w ogóle 31, sześćdziesiąt i sążni 512, po odrzuceniu więc na uprawę roli, zebranie krescencyi ⁱ , wymłóceniu onej i zasiew wypada na dochód rubli sr[ebnych].	6	„
D: Z dziesięciny zbożowej, lubo się znajduje się przy kościele kiwaczyckim, nic się nie kładzie na dochodach, ponieważ to według rozporządzenia Ministerstwa Wewnętrznych Dział w piśmie okólnym Wileńskiego Rzymsko-Katolickiego Duchownego Konsystorza z dnia 4 października 1844 roku, [k. 7] za nr 11326 wyrażonego, po ocenieniu onej na pieniądze ma przystąpić do składu kapitału wspomaganego.	„	„
F: Obligowano <i>Testamentem</i> nr 95 p. Seweryny Wereszczakowej w roku 1848 uczynionym i w Grodzieńskiej Izbie Cywilnej, aktykowanym na majątku Suliszczach, zwanym w parafii kiwaczyckiej, rozpołożonym na zawsze co roku kiwaczyckiemu kościołowi po 15 rubli srebr[nych] na odprawienie w rok po 12. Mszy i w dniach 24 października i 12 maja egzekwii za dusze męża i jej samej. O przyjęciu jakowej obligacyi i nadesłanym został ukaz na imię dziekana z Wileńskiego Konsystorza od 15 grudnia 1849 roku za nr 9057. Jeszcze te pieniądze w przychód nie postąpiły za rok terażniejszy.		
W ogóle	236	„

Mszy w tydzień funduszowych pięć, a w rok 260.

Aniwersarzów⁸⁰ za dusze zmarłych cztery.

Szpitalów przy tem kościele żadnego nie ma.

Bractwa nigdy nie było i nie ma.

Oficjum defunctorum cztery.

Takowy Inwentarz podawczy po zgonie śp. ks. Mikołaja Bogdanowicza, następcy jego na probostwo kiwaczyckie W.J. ks. Tomaszowi Lenczewskiemu wskutek ukazu konsystorskiego z dnia 5 septembra za Nr 7933. Sporządzony przy wyciśnięciu pieczęci podpisuję. 1853 roku decembra, 18 dnia.

ks. W. Gąsiewski⁸¹, dziekan prużański

⁸⁰ Aniwersarz, rocznica, (z łac. *annus vertere*) - coroczny, obchód pewnej rocznicy, nabożeństwo w rocznice np. czyjeś śmierci. Aniwersarze często na wieczyste czasy fundowane były przy kościołach klasztornych.

^h Intrata (łac.) – dochód, zysk.

ⁱ Krescencja (łac. *crescentia*) – dawniej: plony uzyskane w ciągu jednego roku w gospodarstwie rolnym, zbiory, urodzaj.

⁸¹ Ks. Gąsiewski Witalis, ur. ok. 1824, wyświęcony w 1849, miał tytuł kandydata teologii. W latach 1859-1863 był proboszczem parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Prużanach, na początku lat 70. XIX wieku był mansomiarzem w Knyszynie, dekanat białostocki. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i medalem na pamiątkę wojny krymskiej 1853-1856.

THE INVENTORY OF THE PARISH CHURCH IN KIWATYCZE OF 1853**Summary**

The Roman Catholic Parish of Saints Peter and Paul in the borderland village of Kiwatycze, in the district of Prużana (now the Republic of Belarus) dates back to the early sixteenth century. For over four centuries the parish was part of several dioceses. First it was in the Diocese of Lutsk. In 1798, as a result of the Tsarist Russian legislation it was moved to the Diocese of Vilnius. When in 1925 the Diocese of Pinsk came into existence under the edict of Pope Pius XI *Vixdum Poloniae unitas*, the parish Kiwatycze became part of it. The inventory of the church in Kiwatycze, made due to the fact that the parish was taken over by Rev. Tomasz Lenczewski, after the death of Rev. Mikołaj Bogdanowicz, illustrates the history of the parish church, its interior décor, sacred vessels and vestments, registry books, the state of the parish library, parish presbytery and farm buildings, a landed estate and the population residing in the parish. The facts included in the inventory were consistent with the actual state of the parish, which was confirmed by the signature and stamp of Rev. Witalis Gąsiewski – the Dean of Prużana.

Translated by Aneta Kiper